

**VOYAGA YETMAGANLARNI TURLI ZARARLI
AXBOROTLARDAN SAQLASHNING
PSIXOLOGIK OMILLARI**

Mamatqulov Shavkat Jumanazarovich,
Xalqaro innovatsion universiteti talabasi

**PSYCHOLOGICAL FACTORS IN PROTECTING
MINORS FROM VARIOUS HARMFUL
INFORMATION**

Mamatqulov Shavkat Jumanazarovich,
Student of the International Innovation University

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ЗАЩИТЫ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ОТ РАЗЛИЧНОЙ
ВРЕДОНОСНОЙ ИНФОРМАЦИИ**

Маматкулов Шавкат Жуманазарович,
*студент Международного инновационного
университета*

E-mail:

shavkatmamatqulov@gmail.com

Orcid: 0009-0001-6664-8745

Doi:

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18768062>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Respublikamiz ta'lim tizimida, xususan umumta'lim maktablarida olib borilayotgan islohatlarni borishi, undagi samaradorlik, erishilayotgan yutuqlar, ayrim bo'shliqlar va ularni bartaraf etish, takomillashtirish yo'llari tahlil qilingan. O'quvchi yoshlarni Sun'iy intellektdan to'g'ri foydalanishidagi muammolar, yangidan joriy qilingan "Kelajak soati" darslarining, oldindan o'tkazilib kelingan "Sinf soati" darslaridan afzalliklari, xususan, Yangi O'zbekiston ostonasida maktab yoshlarining tarbiyasi va Vatanparvarlik tuyg'ularini to'g'ri shakllantirish masalalari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: taraqqiyot strategiyasi, islohatlar, raqamli texnologiyalar, Sun'iy intellekt, ma'naviyat-ma'rifat, Kelajak soati, Sinf soati.

Abstract. This article analyzes the course of reforms being implemented in the education system of our Republic, particularly in general secondary schools, their effectiveness, the achievements attained, existing shortcomings, and ways to eliminate and improve them. It examines the problems students face in the proper use of artificial intelligence, as well as the advantages of the newly introduced "Future Hour" lessons compared to the previously conducted "Class Hour" lessons. Special attention is given to issues of properly shaping the upbringing and patriotic values of school-aged youth in the context of the New Uzbekistan.

Keywords: development strategy, reforms, digital technologies, artificial intelligence, spirituality and enlightenment, Future Hour, Class Hour.

Аннотация. В данной статье анализируется ход реформ, реализуемых в системе образования нашей республики, в частности в общеобразовательных школах, их эффективность, достигнутые результаты, а также отдельные недостатки и пути их устранения и совершенствования. Рассматриваются проблемы, с которыми сталкиваются учащиеся при правильном использовании искусственного интеллекта, а также преимущества недавно введенных занятий «Час будущего» по сравнению с ранее проводившимися уроками «Классный час». Особое внимание уделяется вопросам правильного формирования

воспитания и патриотических ценностей у школьной молодежи в контексте Нового Узбекистана.

Ключевые слова: стратегия, развития, реформы, цифровые технологии, искусственный интеллект, духовность и просвещение, «Час будущего», «Классный час».

KIRISH.

XXI asrda jamiyat hayotining barcha sohalarida axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida axborot almashinuvi misli ko‘rilmagan darajada tezlashdi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, raqamli platformalar va mobil qurilmalar orqali tarqalayotgan axborotlar inson hayotining ajralmas qismiga aylandi. Ushbu jarayon axborot olish imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga, ayniqsa voyaga yetmaganlar uchun muayyan xavf-xatarlarni ham yuzaga keltirmoqda. Chunki mazkur yosh davrida shaxsning psixik rivojlanishi, dunyoqarashi va qadriyatlar tizimi hali to‘liq shakllanmagan bo‘lib, tashqi ta’sirlarga yuqori darajada moyillik bilan tavsiflanadi. Voyaga yetmaganlar ongiga ta’sir ko‘rsatuvchi zararli axborotlar doirasi yil sayin kengayib bormoqda. Zo‘ravonlikni targ‘ib qiluvchi materiallar, axloqiy me‘yorlarga zid kontent, ekstremistik va radikal g‘oyalar, shuningdek, manipulyativ xarakterga ega axborotlar bolalar va o‘smirlarning emotsional holati, xulq-atvori hamda ijtimoiy moslashuv jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ilmiy tadqiqotlarda qayd etilishicha, bunday axborotlar ta’siri ostida voyaga yetmaganlarda agressivlik, xavotirlanish, ijtimoiy begonalashuv, deviant xulq-atvor elementlari hamda noto‘g‘ri qadriyatlar shakllanishi ehtimoli ortadi. Mazkur muammo nafaqat psixologiya, balki pedagogika, sotsiologiya, huquqshunoslik va axborot xavfsizligi kabi fanlar chorrahasida o‘rganilmoqda. Biroq masalaga faqatgina huquqiy cheklovlar yoki texnik filtrlash mexanizmlari orqali yondashish yetarli emas. Chunki zararli axborotlarning real ta’siri avvalo shaxs psixikasida namoyon bo‘ladi. Shu bois, voyaga yetmaganlarni bunday axborotlardan himoyalashning psixologik omillarini aniqlash va ilmiy asoslash dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biri hisoblanadi.

Psixologiya fanida voyaga yetmaganlar shaxsining rivojlanishi ijtimoiy muhit bilan uzviy bog‘liq jarayon sifatida talqin qilinadi. Ijtimoiy o‘rganish nazariyasi (A. Bandura)ga ko‘ra, bolalar va o‘smirlar xulq-atvorining shakllanishida kuzatish, taqlid va mustahkamlash mexanizmlari muhim o‘rin tutadi. Aynan shu mexanizmlar zararli axborotlar orqali salbiy xulq namunalarining tez o‘zlashtirilishiga sabab bo‘lishi mumkin. Shuningdek, kognitiv rivojlanish nazariyalarida ta’kidlanishicha, tanqidiy tafakkur va reflektiv fikrlash ko‘nikmalari yetarli darajada shakllanmagan shaxslar manipulyativ axborot ta’siriga nisbatan yanada zaif bo‘ladi. Voyaga yetmaganlarni zararli axborotlardan saqlash masalasi O‘zbekiston Respublikasida ham davlat siyosati darajasida e’tirof etilgan. Mamlakatimizda bolalar huquqlarini himoya qilish,

ularning ma'naviy-axloqiy va psixik salomatligini ta'minlashga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinmoqda. Biroq mazkur hujjatlarning samarali ijrosi ko'p jihatdan psixologik yondashuvlar, ya'ni shaxsda ichki psixologik himoya mexanizmlarini shakllantirish bilan bevosita bog'liqdir.

Ilmiy adabiyotlarda "psixologik immunitet", "axborotga psixologik qarshilik", "media savodxonlik" kabi tushunchalar voyaga yetmaganlarni zararli axborotlardan himoyalashning muhim omillari sifatida talqin etiladi. Ushbu tushunchalar shaxsning axborotni tanqidiy idrok etish, uni tahlil qilish va baholash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, uzoq muddatli profilaktik ahamiyatga ega. Ayniqsa, oila va ta'lim muassasalarida olib boriladigan psixologik-profilaktik ishlar mazkur jarayonda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, mazkur maqolada voyaga yetmaganlarni turli zararli axborotlardan saqlashning psixologik omillarini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, ularning psixik rivojlanishiga ta'sir etuvchi mexanizmlarni ochib berish hamda samarali profilaktik yondashuvlarni asoslab berish maqsad qilib olindi. Tadqiqot natijalari psixologlar, pedagoglar va mutaxassislar uchun amaliy ahamiyat kasb etishi bilan birga, OAK talablariga mos ilmiy izlanishlar doirasida foydalanish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI.

O'zbekiston psixolog olimlari voyaga yetmaganlarni axborot muhitidan himoya qilish masalasiga katta e'tibor qaratgan. E.G'ozievning tadqiqotlarida bolalar va o'smirlarning psixik rivojlanishida axborot muhitining salbiy va ijobiy ta'sirlari nazariy jihatdan tahlil qilingan. Uning ishlarida psixologik himoya mexanizmlarining shakllanishi, shuningdek, emotsional barqarorlik va ijtimoiy moslashuvning rivojlanishi markaziy mavzu sifatida o'rganilgan. V. Karimova ijtimoiy psixologik tadqiqotlar orqali voyaga yetmaganlarning axborotga nisbatan qarashlarini, media savodxonlik darajasini va psixologik immunitetini aniqlashga e'tibor qaratgan. U o'quvchilar orasida axborotni tanqidiy idrok etish qobiliyatini oshirishning samarali usullarini taklif qilgan. Toshpulatov va Hamidova (2019) maktab o'quvchilari o'rtasida media savodxonlikni oshirish va axborotga psixologik qarshilikni rivojlantirish bo'yicha tajribaviy ishlarni olib borgan. Natijalar shuni ko'rsatdiki, tizimli treninglar va profilaktik mashg'ulotlar bolalarda zararli axborot ta'siriga qarshi mustahkam psixologik immunitet hosil qiladi. O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasining ijtimoiy-psixologik tadqiqotlari yoshlarning axborotga ta'sirchanligini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, bolalarning axborot xavfsizligi ko'p jihatdan oilaviy muhit, tengdoshlar bilan munosabatlar va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga bog'liq. Shu bilan birga, psixologik himoya mexanizmlarini rivojlantirish bo'yicha kompleks choralar samarali ekanligi

ta'kidlangan. Bundan tashqari, o'zbek psixologlarining tadqiqotlarida yoshlar o'rtasida ijtimoiy me'yorlarga mos xulq-atvorni rivojlantirish va manipulyativ axborotlarga qarshi tura olish qobiliyatlarini oshirishga qaratilgan psixologik mashg'ulotlar samaradorligi ham ilmiy asoslangan. Shu tarzda, o'zbek psixologlarining ishlarida voyaga yetmaganlarni zararli axborotlardan himoya qilishga qaratilgan psixologik yondashuvlar, nazariy asoslar va empirik dalillar batafsil yoritilgan.

Zararli axborot tushunchasi va uning psixologik xususiyatlari

Psixologiya fanida zararli axborot deganda shaxsning emotsional holati, xulq-atvori va qadriyatlar tizimiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi axborotlar majmui tushuniladi. Voyaga yetmaganlar uchun bunday axborotlar quyidagi xususiyatlarga ega:

- yoshga mos kelmasligi;
- kuchli emotsional qo'zg'atuvchanlikka ega bo'lishi;
- taqlid mexanizmlarini faollashtirishi;
- tanqidiy tafakkur yetarli shakllanmagan shaxs ongiga oson singishi.

Ayniqsa, o'smirlik davrida shaxsiy identifikatsiya jarayonining faol kechishi sababli zararli axborotlar shaxs rivojiga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Bolalik va o'smirlik davri psixik rivojlanishning eng muhim bosqichlaridan hisoblanadi. Ushbu davrda:

- emotsional barqarorlik yetarli darajada shakllanmagan bo'ladi;
- ijtimoiy ta'sirchanlik yuqori bo'ladi;
- avtoritetlarga taqlid kuchli namoyon bo'ladi;
- tanqidiy fikrlash ko'nikmalari endigina shakllana boshlaydi.

Mazkur xususiyatlar voyaga yetmaganlarni zararli axborotlarga nisbatan yanada zaif guruhga aylantiradi.

Voyaga yetmaganlarni zararli axborotlardan saqlashda quyidagi psixologik omillar muhim ahamiyatga ega:

1. Psixologik immunitetni shakllantirish: Psixologik immunitet shaxsning salbiy axborot ta'siriga qarshi turish qobiliyatini anglatadi. Bu jarayon tanqidiy fikrlash, axborotni tahlil qilish va baholash ko'nikmalarini rivojlantirish orqali amalga oshiriladi.

2. Media savodxonlikni rivojlantirish: Media savodxonlik voyaga yetmaganlarning axborot manbalarini ajrata olish, yolg'on va manipulyativ axborotni tanish ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu omil zararli axborotlarning psixologik ta'sirini sezilarli darajada kamaytiradi.

3. Oila muhitining psixologik roli: Oila – bolaning birlamchi ijtimoiylashuv muhiti hisoblanadi. Ota-onalarning emotsional qo‘llab-quvvatlashi, ochiq muloqot va nazoratning muvozanatli tashkil etilishi bolalarni zararli axborotlardan himoyalashda muhim psixologik omil bo‘lib xizmat qiladi.

4. Ta‘lim muassasalarida psixologik profilaktika: Maktab va boshqa ta‘lim muassasalarida psixologik treninglar, ma‘naviy-ma‘rifiy mashg‘ulotlar hamda psixologik xizmat faoliyati orqali voyaga yetmaganlarda axborot xavfsizligiga oid ongli munosabat shakllantiriladi.

5. Ijtimoiy muhit va tengdoshlar ta‘siri: Tengdoshlar guruhi voyaga yetmaganlar xulq-atvoriga kuchli ta‘sir ko‘rsatadi. Ijobiy ijtimoiy muhit va sog‘lom kommunikativ munosabatlar zararli axborotlarning ta‘sirini susaytiradi.

TAHLIL VA NATIJALAR.

O‘zbekiston psixologlarining tadqiqotlari voyaga yetmaganlarni zararli axborotlardan himoya qilishda psixologik omillarning muhimligini ko‘rsatadi. E.G‘ozievning ishlarida psixologik immunitetning shakllanishi va uning voyaga yetmaganlarning emotsional barqarorligi hamda ijtimoiy moslashuviga ta‘siri ilmiy asosda tahlil qilingan. Uning natijalari shuni ko‘rsatadiki, psixologik himoya mexanizmlari rivojlangan bolalar zararli axborot ta‘siriga nisbatan sezilarli darajada chidamli bo‘ladi. V.Karimova o‘quvchilar o‘rtasida media savodxonlik va axborotni tanqidiy idrok etish qobiliyatini o‘rganib, ushbu ko‘nikmalarning zararli axborot ta‘sirini kamaytirishda muhim rol o‘ynashini aniqlagan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, muntazam psixologik mashg‘ulotlar va treninglar bolalarda axborotni baholash qobiliyatini oshirib, tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi.

Toshpulatov va Hamidova maktab o‘quvchilari o‘rtasida media savodxonlikni oshirish bo‘yicha tajribaviy ishlar olib borgan. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, tizimli treninglar va profilaktik mashg‘ulotlar bolalarda axborot ta‘siriga qarshi psixologik qarshilikni mustahkamlaydi, agressiv va xavotirli xatti-harakatlarning kamayishiga olib keladi. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasining 2021-yil tadqiqotlarida ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, oila va tengdoshlar bilan ijobiy munosabatlarning axborot xavfsizligiga ta‘siri tahlil qilingan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, psixologik va ijtimoiy omillarning uyg‘unligi voyaga yetmaganlarning zararli axborotdan samarali himoyasini ta‘minlaydi. Shu bilan birga, kompleks profilaktik choralar bolalarda psixologik immunitetni oshirish va media savodxonlikni rivojlantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, o‘zbek psixologlarining empirik ishlarida zararli axborotga qarshi tura oladigan shaxsiy va ijtimoiy resurslar tizimi aniqlangan. Ular psixologik himoya mexanizmlari, ota-ona va pedagoglar qo‘llab-quvvatlashi, ijtimoiy muhitning barqarorligi orqali bolalarning

ongini salbiy ta'sirdan samarali himoya qilinishini ko'rsatadi. Natijalar shuni bildiradiki, psixologik va ijtimoiy profilaktik choralarni uyg'un amalga oshirish bolalarni axborot xavfsizligida barqaror natijalarga erishishga imkon yaratadi. Shu bilan birga, tadqiqotlar voyaga yetmaganlar psixikasining rivojlanish xususiyatlarini, ularning emotsional va ijtimoiy zaifliklarini hisobga olgan holda profilaktik strategiyalar ishlab chiqishni talab qilishini ko'rsatadi. Natijalar ilmiy asoslangan tavsiyalar sifatida maktab psixologlari, pedagoglar va ota-onalar uchun amaliy ko'rsatmalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, tahlil natijalari voyaga yetmaganlarni zararli axborotdan himoya qilishda psixologik immunitet, media savodxonlik, ota-ona va pedagoglarning faol qo'llab-quvvatlashi, shuningdek, ijtimoiy muhitning uyg'unligining asosiy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Ushbu natijalar amaliy psixologiya va pedagogika sohasida samarali profilaktik chora-tadbirlar ishlab chiqishda asos bo'lib xizmat qiladi.

XULOSA.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, voyaga yetmaganlarni zararli axborotdan himoya qilishda psixologik omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega. Jumladan, psixologik immunitetning shakllanishi, media savodxonlikning rivojlanishi, oila va pedagoglar tomonidan muntazam psixologik qo'llab-quvvatlash, shuningdek, ijtimoiy muhitning barqarorligi voyaga yetmaganlarning zararli axborot ta'siriga nisbatan chidamliligini oshiradi. O'zbekiston psixolog olimlarining (G'oziev, 2018; Karimova, 2020; Toshpulatov va Hamidova, 2019) tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, kompleks psixologik profilaktika choralarni qo'llash bolalarda emotsional barqarorlik, tanqidiy fikrlash va axborot xavfsizligini sezilarli darajada mustahkamlaydi. Shu bilan birga, ota-ona va pedagoglarning faol ishtiroki, ijtimoiy muhitning qo'llab-quvvatlashi bu jarayonning samaradorligini oshiradi. Ushbu natijalar shuni bildiradiki, voyaga yetmaganlarni axborot muhitidan himoya qilishda psixologik va ijtimoiy yondashuvlarning uyg'unligi zarur bo'lib, faqat texnik yoki huquqiy cheklovlar yetarli emas.

TAVSIYALAR.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalarni berish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi:

- **Psixologik immunitetni rivojlantirish:** Bolalarda axborotni tanqidiy idrok etish va baholash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan treninglar va mashg'ulotlarni tashkil etish. Stress va agressiyaga qarshi psixologik texnikalarni o'rgatish.

- **Media savodxonlikni oshirish:** Maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarida yoshlar uchun media savodxonlik bo'yicha muntazam mashg'ulotlar o'tkazish. Axborot manbalarini tanlash va manipulyativ kontentni aniqlash bo'yicha amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish.

- **Oila va pedagoglarning faol qo'llab-quvvatlashi:** Ota-onalarni voyaga yetmaganlarning internet va media muhitida xavfsizligi bo'yicha psixologik va pedagogik maslahatlar bilan ta'minlash. Pedagoglar tomonidan maktabda doimiy psixologik profilaktika va maslahat ishlari olib borish.

- **Ijtimoiy muhitni barqarorlashtirish:** Tengdoshlar va jamiyatning ijobiy ta'sirini kuchaytirish orqali bolalarni salbiy axborotdan himoya qilish. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash dasturlari orqali bolalarning psixologik va ijtimoiy salohiyatini oshirish.

Ushbu natijalar shuni bildiradiki, voyaga yetmaganlarni axborot muhitidan himoya qilishda psixologik va ijtimoiy yondashuvlarning uyg'unligi zarur bo'lib, faqat texnik yoki huquqiy cheklovlar yetarli emas

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. G'oziev E.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 312 b.
2. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent: Fan, 2020. – 256 b.
3. Bandura A. Social Learning Theory. – New York: Prentice Hall, 1977. – 210 p.
4. Livingstone S. Children and the Internet. – Cambridge: Polity Press, 2014. – 184 p.
5. Toshpulatov S., Hamidova N. Media savodxonlik va axborot xavfsizligi bo'yicha empirik tadqiqotlar. – Toshkent: O'zbekiston Psixologiya Jurnal, 2019. – 98–112 b.
6. O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi. Voyaga yetmaganlar ijtimoiy-psixologik xavfsizligi bo'yicha ilmiy hisobot. – Toshkent, 2021. – 132 b.
7. Karimova V.M., Toshpulatov S. Psixologik immunitet va yoshlar media savodxonligi. – Toshkent: O'zbekiston Psixologiya Jurnal, 2020. – 45–63 b.